

Kestävä kehitys kirkon alan opinnoissa Diakonia- ammattikorkeakoulussa

Anna Laine

Opinnäytetyö kevät 2018

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi (AMK) - diakoni

TIIVISTELMÄ

Laine, Anna. Kestävä kehitys kirkon alan opinnoissa Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Diak Helsinki, kevät 2018. 38 sivua, 1 liite.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, diakonisen sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto. Sosionomi (AMK), diakoni.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää Diakonia-ammattikorkeakoulun lehtoreiden ajatuksia siitä, miten kestävä kehitystä voi käsittää miten kestävä kehitys näkyy kirkon alan opinnoissa ja miten sitä voisi kehittää.

Tutkimus on laadullinen ja aineistonkeruumenetelmänä oli haastattelu. Haastattelumenetelmä oli teemahaastattelu, haastateltavana oli neljä Diakonia-ammattikorkeakoulun lehtoria. Nauhoitetut haastattelut litteroitiin, litteroitu teksti analysoitiin teemoittelemalla.

Aineiston avulla selvitettiin lehtoreiden näkemyksiä kestävän kehityksen näkymisestä kirkon alan opinnoissa uusimman opetussuunnitelman (2015) mukaan.

Haastattelun neljä kysymystä käsittelivät lehtoreiden omia käsityksiä kestävästä kehityksestä, miten se näkyy nykyisissä kirkon alan kelpoisuuteen tähtäävissä opinnoissa ja miten kyseistä teemaa voisi opintoihin lisätä.

Tuloksissa korostui, että kestävä kehitys terminä merkitsee lehtoreille vastuuta ympäristöstä ja luomakunnasta. Ihminen on toiminnallaan asettanut luonnolle liian suurta räsitystä, nykyinen elämäntapa on monin tavoin kestävä ja lyhytnäköinen. Ongelman maailmanlaajuuteen nähden kirkon alan opinnoissa kestävä kehityksen teemat saivat lehtoreiden mukaan kulkea vahvemmin mukana. Lehtoreiden mukaan opetussuunnitelman kursseissa on kohtia, joista voi johtaa eettistä keskustelua kestävästä kehityksestä, samoin yksittäiset kurssitehtävät antavat edellytyksiä aiheeseen perehtymiseen. Lehtorit pyrkivät luomaan turvallisen ja kannustavan ilmapiirin keskustelulle, mutta keskustelun kulku ja käsittely ovat opiskelijalähtöisiä. Diakonia-ammattikorkeakoulu on sosiaali- ja terveysalaan sekä kirkon alaan painottuva korkeakoulu, jolloin voidaan vaikuttaa opiskelijoiden asenteisiin ja käsi-

tykseen maailman tilasta, niin sosiaalialan ammattilaisen tai kirkon alan työntekijän näkökulmasta.

Avainsanat: kestävä kehitys, diakonia-ammattikorkeakoulu, kvalitatiivinen tutkimus, teemahaastattelu, ympäristövastuu

ABSTRACT

Laine, Anna. Sustainable Development in Church sectional studies of Diaconia University of Applied Sciences. 37 pages, 1 appendix. Language: Finnish. Helsinki, spring 2018. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Diaconal Work. Degree: Bachelor of Social Services.

The main purpose of this thesis was to search lecturers' viewpoints on sustainable development in Diaconia University of Applied Sciences, especially in the church section studies. Another purpose was to discover, how sustainable development could be comprised and how to increase it in the studies.

The thesis was conducted as a qualitative research and the material was collected by interviewing four lecturers of Diaconia University of Applied Sciences. The recorded interviews were transcribed and the material was analysed by using predetermined themes. The four lecturers' opinions and viewpoints were examined in the interviews with questions regarding church section studies in the curriculum 2015.

According to the results, sustainable development means responsible attitude to the lecturers, when it comes to environment and creation. People have strained the earth too much and the current lifestyle is by all means unbearable and short-sighted. On a worldwide scale, sustainable development should be more actively a part of church section studies. According to the lecturers, there are several points in the courses, where there would be a chance to discuss about ethics and matters linked to sustainable development. Furthermore, a number of assignments could require familiarizing oneself with these themes. The lecturers aim to create a safe and supportive atmosphere for discussions, but the procession and handling of the conversations are student-based.

Keywords: sustainable development, diaconia university of applied sciences, qualitative research, focused interview, environmental liability

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	2
ABSTRACT.....	4
1 JOHDANTO	6
3 TEOLOGISTA TAUSTAA	9
5.1. Ekoteologia	9
5.2. Tilanhoitajaetiikka.....	10
4 KESTÄVÄ KEHITYS JA KIRKKOJEN TOIMINTA	12
4.1. Kestävä kehitys Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnassa	13
5 DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULU JA KESTÄVÄ KEHITYS	15
5.1. Kirkon alan opinnot.....	16
5.2. Opetussuunnitelma 2015 ja kestävä kehitys	17
6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS.....	19
6.1. Tutkimuskysymykset.....	19
6.2. Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä	19
6.3. Teemahaastattelu ja analyysi	20
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	22
8 TUTKIMUKSEN TULOKSET	23
8.1. Miten kestävä kehitys voidaan käsittää	23
8.2. Nykyinen opetussuunnitelma	25
8.3. Mitä lisätä, mitä kehittää.....	28
9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	30
LÄHTEET.....	34
LIITE 1 HAASTATTELURUNKO.....	37

1 JOHDANTO

Kestävä kehitys on määritelmänä melko uusi, mutta se on vakiintunut niin arkipäiväiseen keskusteluun kuin erilaisiin globaaleihin poliittisiin tavoitteisiin. Kyseessä on lähtökohtaisesti ihmisten huoli tulevaisuudesta, jossa kaikille pitäisi olla riittävät elämän edellytykset. Kestävä kehitys muistetaan mainita useissa tilanteissa tavoitetasolla, mutta miten on sen laita esimerkiksi arvopohjaltaan hyvin eettisessä korkeakouluympäristössä? Tavoitteenani oli selvittää korkeakoulumme kirkon alan opettajien näkemyksiä kestävästä kehityksestä ja kuulla heidän ehdotuksiaan ja näkemyksiään siitä, miten teemaa voisi lisätä nykyiseen opetukseen. Ovatko opettajat sisällyttäneet teemoja opettamiinsa asioihin, ja mikä on heidän oma suhteensa kestävään kehitykseen. Sain idean aiheeseen törmätessäni termiin ”ympäristödiakonia”. Termi esiintyi Kirkon yhteiskunnallisen työn keskuksen (KYTK) kirjassa *Ekologinen elämäntapa: Kristillisen uskon haaste ympäristövastuuseen* vuodelta 1991. Juhani Veikkolan lisäksi kirjan työryhmään kuului Kai Henttonen. Kirja ei ollut evankelisluterilaisen kirkon virallinen kannanotto, vaan ennemmin keskustelupuheenvuoro suunnattuna yhteiskunnalle, kirkolle ja talouselämälle. Yhtä kaikki, ympäristödiakonian termistä lähti moni ajatus liikkeelle. Aiheena kestävä kehitys kiinnostaa minua, ja olin pohtinut, miten voisin tehdä opinnäytetyöstäni teemaa sekä kirkon alaa yhdistävän kokonaisuuden ilman, että teema lähtee liikaa muistuttamaan ympäristöalan tehtävänantoa.

Kestävää kehitystä sivuavista aiheista on olemassa kirkollisen puolen opinnäytetöitä, ne keskittyvät enemmän seurakunnan työntekijöiden asenteisiin ja päivittäisiin valintoihin tai kirkon ympäristödiplomien hankkimiseen. Lisäksi Suomesakin käytettävästä, sosiaalialaan painottuvasta Green Care -menetelmästä on tehty opinnäytetöitä eri korkeakouluissa. Ympäristödiplomien hankkiminen on kannattavaa ja muutakin kuin kehystetty paperi toimiston seinällä, mutta sen hankkiminen nojaa esimerkiksi opinnäytetöiden mukaan liikaa aina yhden tai kahden seurakunnan ammattilaisen kiinnostukseen tarttua toimeen. Miksei voisi jo korkeakoulutuksessa tarjota opiskelijalle mahdollisuutta tutustua aiheeseen, joka on osa jokapäiväistä elämää, ja viedä sitä tulevaan työympäristöön?

2 KESTÄVÄ KEHITYS

Kestävä kehitys on maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa jatkuvaa ja ohjattua yhteiskunnallista muutosta, jonka tavoitteena on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet. Tämä tarkoittaa ympäristön, ihmisen ja talouden tasavertaista huomioon ottamista päätöksenteossa ja muussa toiminnassa. Kestävän kehityksen politiikka on kehittynyt ja muotoutunut vähitellen yhä kattavammaksi ja monipuoliseksi kokonaisuudeksi. Kestävä kehitys voidaan jakaa kolmeen eri alueeseen: ekologinen kestävyys, taloudellinen ja sosiaalinen sekä kulttuurillinen kestävyys. Jaottelu ei ole virallista, esimerkiksi sosiaalinen ja kulttuurillinen kestävyys on lähteestä riippuen niputettu yhteen tai omiksi kategorioikseen. (Ympäristöministeriö 2017a.)

Ekologisen kestävä kehityksen päämääränä on maapallon säilyttäminen elinkelpoisena nykyisyyden lisäksi tulevaisuuden sukupolville. Ekologinen kehitys lähtee ihmisen toiminnan sopeuttamisesta suhteessa maapallon luonnonvaroihin ja luonnon kestokykyyn. Samalla turvataan maapallon biologisen monimuotoisuuden ja ekosysteemien toimivuus. (YK-liitto 2016.) Ekologisen kestävyden kannalta keskeistä on niin kutsutun varovaisuusperiaatteen noudattaminen. Varovaisuusperiaatteen mukaan ennen toimiin ryhtymistä arvioidaan riskit, haitat ja kustannukset, eikä toimien lykkäämistä voi perustella täyden tieteellisen tuen puuttumisella. Muita tärkeitä periaatteita ovat haittojen synnyn ennaltaehkäisy ja haittojen torjuminen. (Ympäristöministeriö 2017b.)

Taloudellisessa kestävydessä pääpaino on tasaisella kasvulla, jossa luonnonvaroja käytetään säästäväisesti ja tasapuolisesti. Kun taloudellinen kestävyys perustuu kohtuudelle ja kestäväälle talouspolitiikalle, se ei aiheuta tulevaisuudessa sukupolville velkaantumista tai luonnonvarojen kuluttamista loppuun. Taloudellisesti kestävä tilanne voidaan saada aikaan tehokkaalla kierrätyksellä sekä käyttämällä uusiutuvia luonnonvaroja kivihillen ja ydinvoiman kaltaisten uusiutumattomien energialähteiden sijaan. Taloudellisen kestävyden ollessa tasapainossa yhteiskunta on valmiimpi kohtaamaan tulevaisuuden haasteita,

kuten väestön ikääntymisestä aiheutuvia sosiaaliturva- ja terveystenonjoja. (Ympäristöministeriö 2017c.)

Sosiaalisessa ja kulttuurisessa kestävydessä keskeisenä päämääränä on taa- ta hyvinvoinnin edellytysten siirtyminen sukupolvelta toiselle. Jatkuva väestön- kasvu, köyhyys, huonosti toimiva ruoka- ja terveydenhuolto, sukupuolten väli- nen tasa-arvo sekä koulutuksen järjestäminen mantereesta riippumatta ovat maailmanlaajuisia sosiaalisen kestävyden haasteita, joilla on merkittäviä vaiku- tuksia myös ekologiseen ja taloudelliseen kestävyteen. Haasteisiin vastaami- nen vaatii suuria ponnistuksia yksittäisiltä valtioilta sekä kansainväliseltä yhtei- söltä. (Ympäristöministeriö 2017d.)

Luonnon monimuotoisuuden ja sosiaalisen kestävyden kysymyksiä virisi ympäri maailmaa viime vuosisadalla eri yhteisöissä ja liitoissa. Vuonna 1983 pe- rustettiin Yhdistyneiden kansakuntien sisäinen itsenäinen organisaatio, viralli- selta nimeltään The World Commission on Environment and Development (WCED), joka tunnetaan myös nimellä Brundtlandin komissio. Se julkisti vuonna 1987 raporttinsa nimeltään *Our Common Future*. Tuolloin raportissa esitettiin, että kestävä kehitys on kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa. Kestävän kehi- tyksen saavuttamisessa oli Brundtlandin komission mukaan ratkaistava kuusi ongelmaa, jotka olivat väestö ja ihmisten voimavarat, ruuan takaaminen kaikille, lajien ja ekosysteemin säilyminen, energiantuotanto, teollistuminen ja kaupun- gistuminen. Niitä ei pystyttäisi ratkaisemaan ilman valtioiden yhteistyötä, jollais- ta nähtiin jo toisen maailmansodan jälkeen maailman jälleenrakentamisen suh- teen. Raportissa kerrottiin, miten kaikki liittyy kaikkeen: ympäristöhaitat kytkey- tyvät toisiinsa nivoutuen samalla talouden kehityksen malleihin. Lisäksi erilaiset ympäristö- ja talousongelmat vaikuttavat moniin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin tekijöihin. Raportissa mainittiin, että sen viesti oli erityisesti suunnattu nuorille. Lisäksi siinä sanottiin, että ”kaikki maailman opettajat ovat suuressa roolissa tuodessaan heille tämän viestin.” Komission työstä ja julkaistusta raportista sai alkunsa prosessi, joka on edennyt vuorovaikutteisesti eteenpäin niin valtioissa, kunnissa kuin kansainvälisissä yhteyksissäkin. (United Nations 1987.)

3 TEOLOGISTA TAUSTAA

Kestävän kehityksen synnyn ja yhteiskunnallisten muutosten historiassa on syytä tarkastella viime vuosisadalla äänensä kuuluviin saaneita teologisia suuntauksia, jotka vaikuttavat ympäristönsuojeluun vielä tänäkin päivänä.

Vapautuksen teologian juuret juontavat 60- ja 70-lukujen latinalaiseen Amerikkaan, jolloin roomalaiskatoliset piispat pitivät kongressin Medellínissä, Kolumbiassa. CELAM II -nimellä tunnettu konferenssi julkisti tunnustuksen, jonka mukaan kirkko on usein asettunut alueen sortohallitusten puolelle. Julistuksen mukaan kirkko olisi vastedes aina köyhien puolella. Julistus oli vastaus niille ihmisarvoa ja oikeudenmukaisuutta vastaan rikkoville rakenteille, jotka aiheuttivat laajojen ihmisryhmien huonoja elinolosuhteita. Vapautuksen teologia tarkastelee kriittisesti kirkollisia ja yhteiskunnallisia käytäntöjä. Perulainen teologi Gustavo Gutiérrezin mukaan teologia on ”kristittyjen käytännön toiminnan kriittistä tarkastelua Jumalan sanan valossa”. Vapautuksen teologian sanoma on universaali, ja sen näkökulmaa voi käyttää lisäksi suomalaisen yhteiskunnan huono-osaisuudesta ja terveyseroista keskusteltaessa. (McGrath 2011.)

Vapautuksen teologiassa on ekoteologian piirteitä: Kristus huokaa yhdessä kärsivän luomakunnan ja ympäristötuhojen uhreiksi joutuneiden ihmisten kanssa. Nykyään korostetaan sitä, miten luonto on köyhien tavoin sorretussa asemassa Jumalan ollessa läsnä sen tuskassa. (Pihkala 2013, 252.)

5.1. Ekoteologia

Martti Lutherin mukaan luonto on osa Jumalan yleistä ilmoitusta: Jumala on läsnä koko luomakunnassa ja puhuu ihmisille sen kautta. Ekoteologiasa kristillistä oppia, Raamattua ja elämäntapaa tutkitaan koko luomakunnan hyvinvoinnin näkökulmasta. Raamattua on yleensä tulkittu ihmiskeskeisestä näkökulmasta korostaen ihmisen hallinta-asemaa suhteessa ympäristöönsä. Ekoteologiassa ollaan kiinnostuneita Raamattuun sisältyvästä ekologisesta sanomasta. Esimerkiksi luomiskertomuksesta painotetaan luonnonhallinnan sijas-

ta vastuullisuuden näkökulmaa. Elämäntapojen muutos edellyttää kykyä oppia näkemään maailma kokonaisuutena, jossa toinen tukee toista tasa-arvoisesti. Hengellisyys on vahvasti mukana prosessissa, jolloin kokemus Jumalan jatkuvasta läsnäolosta kaikessa luodussa voi saada aikaan suurta muutosta asenteissa ja käytännön toiminnassa. (Pihkala 2011.)

Ympäristökriisit ovat seurausta länsimaisen ihmisen kestäättömästä valtasuhteesta luontoon. 1900-luvun alkupuolella kirkon ei odotettu osallistuvan sosiaalieettisiin tai yhteiskunnallisiin kannanottoihin, mutta teollistumisen ja ympäristötuhojen vaikutukset ihmisiin eivät olleet jääneet huomaamatta vuosikymmenien aikana. Maailmansotien jälkeen maailman huomio keskittyi enemmän kehitysmaakysymyksiin sekä pelkoon ydinaseista. Ekologia tieteenalana jatkoi kehittymistä, jolloin ekosysteemien kokonaistoiminta ja ihmisen osallisuus ympäristönsä ilmiöihin selveni tutkimuspiireissä. (Pihkala 2013, 237.)

5.2. Tilanhoitajaetiikka

Modernin ympäristökeskustelun käynnistäjä, amerikkalainen historioitsija Lynn White Jr. vuonna 1967 ilmestyneessä teesissään esitti kristinuskon olevan ympäristön kannalta historian tuhoisin uskonto. Ihminen oli Ensimmäisen Mooseksen kirjan käskyn mukaisesti hallinnut luontoa niin voimakkaasti, että luonto oli menettänyt kaiken itseisarvonsa. Whiten teesi huomioitiin laajalti, vaikka sittemmin teesejä on kumottu muun muassa selvityksillä, joiden mukaan laajoja ympäristötuhoja on esiintynyt myös ei-kristillisissä kulttuureissa. White tuli luoneeksi ympäristökeskustelulle taustarakenteen tuoden ihmiskeskeisyyden hallitsevaksi määritteeksi. (Pihkala 2013, 237-239.)

Luonto voidaan käsittää Jumalan omaisuutena, jota ei voi turmella. Vastuu sen kunnosta on kuitenkin vieritetty tilanhoitajalle. Teologista pohdintaa on käyty vuosisatoja, kuten missä on ihmisen rooli luonnossa tai miten pitkälle ihminen ja luonto voidaan erottaa. Ihminen on riippuvainen luonnon resursseista ja hallitsee, mutta ihminen on myös osa esimerkiksi ravintoketjua, jakaa muiden nisäkkäiden kanssa geneettistä perimää, kantaa bakteereja ja muita eliöitä sekä kuollessaan muuttuu jälleen maaksi (Palmer 2006, 70.)

Whiten teesien jälkeen ekoteologit sekä ympäristöfilosofit esittivät, että kestävää ympäristöajattelua voi rakentaa myös ihmiskeskeisyyden lähtökohdasta. Tilanhoitajaetiikalla (*stewardship*) tarkoitetaan kristillisessä ja juutalaisessa teologiassa käsitystä, jossa ihminen on luotu viljelemään ja varjelemaan luontoa ja ympäristöään hyvälle tilanhoitajalle ominaisesti viisaasti ja vastuullisesti. Käsitte-tulkinnassa on eroja, sillä ensimmäisessä luomiskertomuksessa Jumala kääsköi ihmisen *hallita* (1. Moos 1:26), mutta toisessa luomiskertomuksessa (1. Moos. 2-4-25) ihminen saa käskyn *viljellä* ja *varjella*. Ihmisen hallintavallan tulkinnoissa hallita-verbi on voinut viitata *luonnon herruuteen*, jolloin se olisi kirjaimellinen ilmaisu. Viljely ja varjelu ovat toisissa tulkinnoissa osoitettuja tarkentamaan hallinnan luonnetta vieden sitä vastuullisempaan suuntaan. Hallintavaltaa ja hallintaa tulkitessa on päädytty argumentteihin ihmiskeskeisen ekoteologian puolesta tai tulkintavalintaan, jossa viljelyn ja varjelun korostamisen lisäksi hallintavalta käsitetään kontekstuaalisena, Raamatun aikaan sidottuna käsityksenä. Tilanhoitajaetiikassa ihmisestä erotettu luonto on käytännössä arvokasta jonkin muun kuin itsensä vuoksi. Välinearvoista luontoon suhtautumista ja ihmiskeskeistä ajattelua on kuitenkin monenlaista. On ihmiskeskeisiä malleja, joissa luonnon hyvinvointiin ei kiinnitetä huomiota, mutta toisissa malleissa korostetaan ihmisen arvoa ja luonnonsuojelutyötä. Ihmiskeskeinen peruste luonnonsuojelulle on tulevien sukupolvien oikeuksien puolustaminen, joka on sellaisenaan esiintynyt myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ekoteologisissa kannanotoissa. (Pihkala 2013, 239-240.)

4 KESTÄVÄ KEHITYS JA KIRKKOJEN TOIMINTA

Nykyisessä maailmassa kirkko on edelleen vahva arvoaikuttaja. Viime aikojen globaalien kriisien ja äärimmäisten luonnonilmiöiden vuoksi kristilliset, järjestäytyneet organisaatiot ovat aktivoituneet vaikuttamistyössään.

Kirkkojen maailmanneuvosto eli World Council of Churches on vuonna 1948 perustettu kristillisten kirkkojen kansainvälinen yhteistyöelin, jonka päämaja sijaitsee Sveitsissä. Sen jäsenenä on 349 eri kirkkoa 120:sta eri maasta. Mukana Kirkkojen maailmanneuvostossa on ortodoksisia, protestanttisia sekä anglikaanisia kirkkoja. Katolinen kirkko ei kuulu maailmanneuvostoon, mutta sillä on kuitenkin maailmanneuvoston kanssa oma yhteistyöelin sekä osallistumisoikeus toimikuntiin ja lupa olla tarkkailijana kokouksissa. (World Council of Churches 2017a.)

Kirkkojen maailmanneuvosto on toiminnassaan huomionnut ilmastonmuutoksen. Se mainitsee ohjenuorakseen Jumalan Vanhassa testamentissa olleen kehoituksen pitää huolta luodusta ja luomakunnasta ja vartioida Eedenin puutarhaa. Liikkeen ekumeenisen vision mukaan ilmastonmuutoksen syy on ihmisessä eli ahneudessa ja ylikulutuksessa. (World Council of Churches 2017b.)

Kirkkojen maailmanneuvosto (KMN) on ollut mukana ympäristönsuojelussa 1970-luvulta asti ja läsnä Yhdistyneiden kansakuntien ilmastonmuutoskonferensseissa vuodesta 1992. Vuosien ajan Kirkkojen maailmanneuvosto on edistänyt ilmasto-oikeudenmukaisuuden aatetta, esimerkiksi saavuttamalla miljöönie ihmisten huomiota, kun vuonna 2009 tuhannet seurakunnat soittivat kirkonkellojaan herättäen ihmisiä huomaamaan ilmastonmuutoksen vaarat sekä vaatien päättäjiltä kunnianhimoisempaa ilmastopolitiikkaa.

Vuonna 1983 Kirkkojen maailmanneuvoston yleiskokous Vancouverissa kutsui jäsenkirkkoja liittoutumaan kriisejä vastaan oikeudenmukaisuuden, rauhan ja luomakunnan eheyden (ORLE, engl. JPIC, *Justice, Peace and the Integrity of Creation*) puolesta. Ympäristökriisien haasteiden kohtaaminen, ORLE-prosessi liitettiin näin kirkkojen maailmanneuvostossa aiemmin voimakkaasti esillä olleisiin sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja rauhan temoihin. Kokouksia ja kon-

sultaatioita on järjestetty vuosittain eri puolilla maailmaa. (World Council of Churches 2017c.)

Ympäristö- ja luonnonsuojeluliike heräsivät 1960-luvulla, ja vuosien aikana eri kirkkoissa oli jossain määrin paikallista ympäristöheräämistä. Vasta vuonna 1971 olleessa konsultaatiossa Italian Nemissä oli teemana ”ihmisen ympäristö ja vastuullinen päätöksenteko”. Teologista keskustelua ovat nykyvuosina vauhdittaneet tiedot ja kokemukset ympäristökriiseistä ja kiihtyvistä ilmastonmuutoksista. Kirkon maailmanneuvoston järjestämä ORLE-prosessi on nostanut ekoteologisia teemoja yhä enemmän kirkkojen tietoisuuteen. Prosessi jatkuu edelleen erilaisten toimintaohjelmien muodossa. Tunnustukselliset kirkkoliitot ovat myös nostaneet ekoteologisia teemoja yleiskokouksiinsa ja siten synnyttäneet paikalliskirkkoihin ympäristöön liittyviä projekteja. (Veikkola 2007, 25–26, 36–38.)

4.1. Kestävä kehitys Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnassa

Suomen kirkko on määritellyt tehtäväkseen kutsua ihmisiä Jumalan yhteyteen sekä rohkaista välittämään lähimmäisistä ja luomakunnasta (Kohtaamisen kirkko – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnallinen suunta vuoteen 2020, 15). Kirkko määrittelee arvoikseen uskon, toivon ja rakkauden, jotka pohjautuvat Raamatun tekstiin. (Kirkkohallitus 2014a.)

Yksi esimerkki kestävään kehitykseen liittyvästä toimintaohjelmasta on Suomen evankelisluterilaisen kirkon ympäristödiplomi. Sen lisäksi Suomen evankelis-luterilainen kirkko on lanseerannut vuosien aikana muita erilaisia ympäristö- ja ihmisoikeustyöhön liittyviä työvälineitä ja mittareita, kuten Ekopaastokampanjan ja Vihreät riparit (Sakasti 2016a.)

Kirkko sai kesäkuussa vuonna 2008 oman ilmasto-ohjelman nimeltään *Kiitollisuus, kunnioitus, kohtuus*. Ilmasto-ohjelman teologisissa ja eettisissä perusteissa on kiteytetty ekoteologian aatteita. Ohjelman sisällössä on käsitelty kysymyksiä teemoittain ja annettu selityksiä. Sisällössä esimerkiksi ympäristökysymyksissä on kyse ihmisen luonto- ja jumalasuhteesta, teologian ydinkysymykset kietoutuvat yhteen eettisten ratkaisujen kanssa sekä selitetään, miten usko ja

kristillinen elämäntapa kulkevat käsi kädessä. Ilmasto-ohjelmassa mainittu luterilainen "ilmastoteologia" ammentaa kristikunnan yhteisestä teologisesta perinnöstä, luterilaisista erityiskorostuksista ja uudemmasta ekoteologisesta ajattelusta. Ohjelmassa kerrotaan myös, miten perinteinen kristillinen käsitys Jumalan kolminaisuudesta on "ekologisesti rikas". Kirkon profeetalliset tehtävät ovat tämän osuuden mukaan lukuisia. Ympäristöuhkien edessä kristityn tulisi toteuttaa käytännön ratkaisuisaan ekologista vastuuta ja käyttää profeetallista ääntään. "Ekologinen synti" on asia, josta kristittyjen tulisi houkutella muita kääntymään pois, kohti elämäntavan muutosta. Kirkon profeetallisen äänen tulee perustua luonnon tilaa koskevan tutkimuksen huomioon ottamiseen. Kirkot ovat arvovaiuttajia, joiden tulisi korottaa äänensä köyhimpien ihmisten ja koko luomakunnan tulevaisuuden puolesta. Kristittyjen tulisi yhdistää voimansa tässä tehtävässä keskenään, unohtamatta muiden uskontojen edustajia. (Sakasti 2008.)

5 DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULU JA KESTÄVÄ KEHITYS

Eri uskontojen ja elämänkatsomusten universaaliudesta johtuen globaalit kysymykset kuuluvat osaksi kristinuskon itseymmärrystä ja sitä myöten ne kytkeytyvät osaksi Diakonia-ammattikorkeakoulun identiteettiä (Góthoni & Kivelä 2016a). Toimintavuosiensa aikana Diakonia-ammattikorkeakoulu on saanut lukuisia kansainvälisiä ystävyyskouluja ja yhteistyökumppaneita. Kansainvälinen osaaminen ja yhteistyöverkostot rakentuvat, vahvistuvat opettajien ja perustutkintoa tekevien opiskelijoiden kautta, esimerkiksi kansainvälisiä hankkeita ja harjoitteluja tehdessä. Diakonia-ammattikorkeakoulu on toimintasuunnitelmis- saan pitänyt kiinni globaalin vastuun teemoista. Vuosille 2004–2006 tehdyssä suunnitelmassa vahvistettiin tutkimuksellista työtettä kansainvälisessä työssä. Tämän jälkeen alkaneet kehitysyhteistyövaroin rahoitetut liikkuvuushankkeet Afrikan ja Aasian maissa ovat kehittäneet koulun henkilökunnan ja opiskelijoiden osaamista. Toimintasuunnitelman vuosina 2004—2006 kehitettiin myös toimiva lähtövalmennusohjelma sekä moniulotteinen ja yhteisölähtöinen toimintamalli kehittyviä maita varten. Sosiaalieettinen ja ihmisoikeuksiin perustuva toimintamalli on painopisteenä, joten sen tavoitteina ovat vaikuttavuus ja muutos. Kehittämistyö perustuu kansalaisten ja yhteisöjen tarpeisiin, ja osapuolena olevalle korkeakoululle on varattu osallistavan yhteisönrakentamisen mahdollistajan rooli. Alueellisesta kehittämisestä vastaa kohdeyhteisö ja tutkimus- ja kehittämistyön asiantuntijat tulevat eri korkeakouluista. Toiminta edellyttää aktiivista yhteistyötä järjestöjen, hyvinvointipalvelujen ja eri uskonnollisten yhteisöjen kesken. (Hälikkä 2016, 232.)

Globaali vastuu on moniulotteinen käsite, ja sitä voidaan tarkastella viidestä näkökulmasta: yksilön, pedagogiikan, etiikan, konfliktien ratkaisun ja kestävä kehityksen näkökulmasta. Globaalin vastuun näkökulmista kestävä kehitys on osa ekoteologiaa linkittyen osaksi modernien suuntauksia, joita ovat esimerkiksi feministiteologia ja vapautuksen teologia. Kokonaisvaltainen kristinuskon tulkinta ei jätä enää huomiotta ympäristötieteellistä näkökulmaa, jossa ihminen on ennen kaikkea osa luomakunnan kokonaisuutta ja riippuvainen muusta luonnosta. Ei-inhimillisillä luoduilla on oikeuksia ja luomakunnan antimet eivät ole

pienen joukon etu, vaan oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti kaikkien oikeus. (Kainulainen 2007, 14–15.)

Kestävyyden huomioiminen on vahvistunut viime vuosina ammattikorkeakoulujen tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnassa (TKI-toiminnassa) ja muussa arjessa. Diakonia-ammattikorkeakoulu on Metropolia-ammattikorkeakoulun lisäksi toisena ammattikorkeakouluna liittynyt kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumuksen allekirjoittajiin (Sitoumus 2050). Yksi huomionarvoisista projekteista on Diakin vuosina 2014–2016 koordinoima neljän korkeakoulun GLORE-hanke. Runsaasti asiantuntijavaihtoja sekä moniulotteista TKI-toimintaa sisältäneen hankkeen pääpaino oli kestävän kehityksen ja globaalin vastuun periaatteiden edistämässä. Päättyessään GLORE-hanke toi muun muassa esille tarpeen arvioida toiminnan vaikuttavuutta ja kehittää edelleen kestävän kehityksen teemoja niin opetussuunnitelman tasolla kuin opetustyössäkin. (Kivelä, Hovila, Juntunen, Pelttari & Laaksonen 2016.)

Diakonia-ammattikorkeakoulun pohjatesa arvojaan vapautuksen teologiaan se tarvitsee pitkäjänteistä yhteistyötä. Kaava toimivaan yhteistyöhön lähtee alueellisesta yhteisöstä, jossa kehittämis- ja tutkimustyötä tekevät alueen ihmiset. Käytäntölähtöisesti työntekijät kuuntelevat ihmisten tarpeita sekä työskentelevät haavoittuvimmassa asemassa olevien kanssa. Konkreettisina esimerkkeinä käytännön yhteisölähtöisestä kehittämis- ja tutkimustyöstä ovat projektit esimerkiksi Nepalissa ja Swazimaassa (Gothóni & Kivelä 2016b.)

5.1. Kirkon alan opinnot

Nykyisellään Diakissa opiskellaan OPS2015-suunnitelman mukaisesti. Verraten edeltävään OPS2010-suunnitelmaan kurssien nimiä on vaihdettu ja sisältöjä laajennettu tai vastaavasti erotettu pienemmiksi kokonaisuuksiksi vapaavalintaisten opintojen joukkoon. Opetussuunnitelmassa tuloksia kestävän kehityksen hakusanalla ei suoraan löydy.

Kirkon alan opinnot kuuluvat sosionomi- ja sairaanhoitajaopinnoissa diakonin, kirkon nuorisotyönohjaajan, kirkon varhaiskasvatuksenohjaajan ja diakonissan rinnakkaistutkintoihin. Kirkon alan opinnot kattavat 90 opintopisteen määrän normaalista 210:sta opintopisteestä. Opinnot toteutuvat osittain integroituneina sosionomiopintoihin, osittain eriytettyinä. Kirkon alan opinnot rakentuvat 20 opintopisteen teologisista opinnoista, 40 opintopisteen kirkon alan ammattiopinnoista, 15 opintopisteen seurakunnan ja kirkon työelämään liittyvistä opinnoista sekä 15 opintopisteen opinnäytetyöprosessista. Kirkon alan kurssisisällöissä tutustutaan yleisesti kristilliseen etiikkaan, hengellisyyteen, teologian perusteisiin, miten seurakuntajärjestelmä toimii ja mitä on käytännön työ. Näiden ja muiden sisältöteemojen lisäksi tulevat ammattilaiset pääsevät tekemään harjoittelujaan seurakunnissa sekä tekemään opinnäytetyönsä kytköksellä kirkolliseen puoleen. (Opetussuunnitelma 2015.)

5.2. Opetussuunnitelma 2015 ja kestävä kehitys

Esimerkkinä syksyllä 2015 aloittanut sosionomi (AMK)-diakonin tutkintoa suorittava ryhmä kohtaa opintojen loppupuolella Ajankohtaisten teologisten suuntausten kurssin AJA0202A15S, joka on laajuudeltaan 2 opintopistettä. Kurssin sisältöön kuuluu käsitellä nimensä mukaisesti ajankohtaisia kirkon keskusteluja ja ymmärtää siten teologisia taustoja. Tavallaan kurssissa MUU0005A15S eli Muuttuva yhteiskunnallinen toimintaympäristö ja sosiaalialan lainsäädäntö-opintokokonaisuus esittää yhtenä tavoitteenaan opiskelijan kyvyn ”tuntea suomalaisen yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion muutoksen haasteet globalisoituvassa maailmassa”. (Soleops 2017a.)

DTA0301A15S eli Diakonisen työn asiantuntijuus tähtää muun muassa siihen, että opiskelija osaa vaikuttaa kirkossa ja yhteiskunnassa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi. Kirkon monikulttuurisuustyö ja kansainvälinen vastuu eli KIR0005A15S kokonaisuus, jossa yhtenä osallistavana työnä ”opiskelijatiimi tekee paikallista teologiaa yhteisöpajoissa (työttömien ruokailu, fillaripaja, vanhusten palvelutalo jne.) yhdessä osallistujien kanssa.” DIA0005A15S eli Diakonian ja kristillisen kasvatuksen ammatillisuus koostuu kursseista Seu-

rakunta toimintaympäristönä (DIA0102A15S) ja Diakonian ja kristillisen kasvatuksen yhteiset lähtökohdat (DIA0203A15S). Näistä Seurakunta toimintaympäristönä- kurssin tavoitteissa opiskelija muun muassa tuntee seurakunnan toimintaympäristönä ja osaa jäsentää sen hengellisiä ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. MMK0103A15S eli Moninaisuustyön teoreettiset perusteet- kurssi tähtää tavoitteissaan siihen, että opiskelija kurssin loputtua tiedostaa globaalin vastuun ja kehitysyhteistyön näkökulmia, tunnistaa maahanmuuttoon ja vähemmistö- asemaan liittyviä henkilökohtaisia ja yhteiskunnallisia prosesseja sekä ymmärtää kulttuurin ja uskonnon merkityksen hyvinvoinnin tukena (Soleops 2017b.)

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, miten valikoidut Diakonia-ammattikorkeakoulun opettajat näkevät kestävän kehityksen läsnäolon uudessa opetussuunnitelmassa.

6.1. Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykseni olivat:

1. Miten kestävä kehitys teemoineen ilmenee nykyisessä opetussuunnitelmassa?
2. Miten haastateltava kehittäisi opetussuunnitelmaa niin, että kestävä kehitys näkyisi kirkon alan opinnoissa nykyistä enemmän?

6.2. Kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä

Työssäni käytin kvalitatiivista tutkimusmenetelmää. Yksinkertaisuudessaan se on laadullista aineiston ja sen analyysin muodon kuvausta.

Tutkimuksessa voidaan kerätä aineistoa määrällisesti, mutta aineiston käsittely on laadullista. Tärkeintä on itse tutkimuksen teko sekä ongelman tai ilmiön tutkiminen käyttäen niille sopivinta menetelmää. (Eskola 2000, 13—14.)

Kvalitatiivisissa tutkimuksissa käytetään usein harkinnanvaraista otantaa, eli ei keskitytä aineiston suuruuteen vaan sen laatuun. Harkinnanvaraista otantaa käytettäessä tutkijalla on oltava kyky rakentaa tutkimukselle kestävä teoriapohja. Tämän takia aineistoa pyritään myös analysoimaan syvemmin, sillä laatu on aineiston tieteellisyyden kriteerinä. Analyysi tapahtuu aineistolähtöisesti eli ilman ennako-oletuksia. (Eskola 2000, 18.)

Yksi kvalitatiivisen tutkimuksen tunnuspiirteistä on sen hypoteesiton luonne. Hypoteesia eli ennako-olettamusta ei tehdä ennen aineiston hankinnan aloit-

tamista, vaan tutkija oppii tutkimastaan ilmiöstä uutta tietoa aineiston keruun aikana. Kvalitatiivisten tutkimuksien tehtävä ei ole todistaa hypoteeseja, vaan luoda niitä. (Eskola 2000, 19–20.)

6.3. Teemahaastattelu ja analyysi

Teemahaastattelu on yleisimmin käytetty tutkimushaastattelun muoto. Teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen mukaisesti. Teemahaastattelussa poimitaan tutkimusongelmasta keskeiset aiheet tai teema-alueet. Haastattelun teema-alueet ovat kaikille samat, mutta haastattelija voi vaihdella kysymysten järjestystä eikä vastauksia ole sidottu vastausvaihtoehtoihin. Haastateltavat voivat vastata omin sanoin ja haastattelija voi vaihdella kysymysten sanamuotoa tilanteen mukaan. Haastattelija huolehtii, että haastateltavat pysyvät asetetuissa teemoissa. (Hirsijärvi – Hurme 2001: 47–48, Vilkkä 2005: 101–103.) Perspektiivin perustuessa tietoon, tutkimuksen tekijä takaa, että relevantit kontekstit asettuvat tarkastelun alle. Tarkoitukset sekä käsitykset luodaan vuorovaikutuksessa. (Edwards & Holland 2013, 13).

Hirsijärvi ja Hurme (1991, 46) ovat tuoneet teoksessaan esiin ongelman, jonka tutkijat voivat kohdata toteuttaessaan teemahaastatteluja. Ongelma on haastateltavien motivaation ja kiinnostuksen virittäminen ja ylläpitäminen. Ongelman ratkaisemiseksi ei ole yhtä toimivaa keinoa, vaan haastattelija tarvitsee tähän hyvää tilannetajua, jotta haastattelutilanteesta saadaan tarpeeksi palkitseva, mielekäs ja miellyttävä kaikille osapuolille. Motivaation ja kiinnostuksen virittämisen haastattelija aloittaa jo ollessaan haastateltaviin yhteydessä ensimmäistä kertaa. (Hirsijärvi & Hurme 1991, 49.) On tärkeää, että haastattelija ottaa huomioon haastateltavansa ja suunnittelee haastattelun niin, että kysymykset ovat selkeästi ymmärrettäviä haastateltavalle. Tämän huomioin tutustumalla omaan aiheeseeni ja varmistan että haastateltavat ymmärtävät tarvittavat termit, joten käytän tarvittaessa apukysymyksiä.

Opinnäytetyössäni tein aineistonkeruun haastatteluina, haastateltavana on kirkon alan opettajia. Aineiston kannalta pidin sopivana määränä 4-6 opettajaa.

Opettajat olin valikoinut sen perusteella, että he opettavat kirkon aloilla eri toimipisteissä ja osasta opettajia tiedän, että heillä on paljon niin sanottua hiljaista tietoa kestävästä kehityksestä ja siten tietäisivät aiheesta paljon.

Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä mahdollistaa vapaamuotoisemman ja lähes keskustelunoloisen haastattelutilanteen (Kajaanin ammattikorkeakoulu i.a). Teemahaastattelua rakentaessa käytin itse muodostamaani haastattelurunkoa. Pyrkimyksenäni oli luoda haastattelutilanne, jossa haastateltava pystyi vastaamaan kysymyksiin mahdollisimman vapaamuotoisesti. Analyysikeinoksi valitsin teemoittelun kysymysteni perusteella. Vapaamuotoisista vastauksista aion käyttää alkuperäisiä sitaatteja. Sitaattien ollessa sanatarkkoja lainauksia alkuperäisistä teksteistä ne kuvaavat aineistoa ja siitä ilmenneitä teemoja.

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Pidin haastateltavien määrän pienenä eli maksimissaan kuudessa vastaajassa. Haastateltavat valikoituivat kysellessäni opettajiltani sanallisesti sopivia henkilöitä. Kuudesta ehdokkaasta haastateltavakseni suostui neljä; kaksi muuta kirkon alan opettajaa vetosi aikataulukiiireisiin. Pyrin saamaan haastateltaviin kirkon alan tutkintojen opettajia. Lopputuloksena sainkin haastateltavia, joista löytyi diakonien, kirkon nuorisotyönohjaajien ja kirkon varhaiskasvatuksen koulutusohjelmassa opiskelevien opettajia. Huomioitavaa on, että kaikki heistä eivät olleet vielä ehtineet opettaa paljoa tämän uusimman ja nykyisen opetussuunnitelman kursseja.

Haastattelut tehtiin Diakonia-ammattikorkeakoulun Kalasataman kampuksen tiloissa. Haastattelujen kesto vaihteli 20 minuutista 40 minuuttiin. Haastattelut tehtiin kahden kesken ja nauhoitettiin, jolloin minä haastattelijana pystyin keskittymään tilanteeseen ilman keskeytyksiä. Litteroin osuudet, jotka olivat opinnäytetyöni ja teemani kannalta merkityksellistä. Litteroitua tekstiä kertyi lopulta 16 sivua.

Haastateltaville kerrottiin tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksen tavoitteet. Laadullisen tutkimuksen tekijänä minun oli tärkeää kertoa, mitä varten aineisto kerätään ja mitä käyttöä sille on. (Edwards & Holland 2013, 25).

Jokaisen haastattelun alussa kerrottiin, että haastateltavien anonyymiteetti säilyy opinnäytetyötä tehdessä. Aineistoa säilytettiin niin, että vain minulla haastattelijana oli äänitiedostoihin pääsy. Litterointivaiheen jälkeen äänitiedostot poistettiin puhelimesta, jolla haastattelut äänitettiin sekä haastattelijan kovalevyttä. Yksi haastateltavista pyysi haastattelukysymykset ennakkoon luettavaksi.

8 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Tutkimustulokset nousivat keräämästäni haastatteluaineistosta, ja ne ovat osittain yhteneväisiä teemahaastattelun kysymysten kanssa. Tulosten yhteydessä esitellään sitaatteja haastatteluista, sillä ne antavat parhaan kuvan haastateltujen näkökulmista. Tutkimusjoukkoni, haastateltavat, on kooltaan pieni, joten näkemyksiä ei voi yleistää.

Ensimmäinen kysymykseni koski sitä, miten kestävä kehitys voidaan käsittää. Toinen kysymykseni koski sitä, miten nykyisessä opetussuunnitelmassa (OPS2015) kestävä kehitys teemoja esiintyy. Kolmas ja viimeinen kysymykseni oli luonteeltaan vapaamuotoisempi: kysyin siinä mitä haastateltavat lisäisivät tai kehittäisivät, jotta opetussuunnitelmissa kestävä kehitys teemoja olisi tarpeeksi.

Ensimmäinen kysymykseni koski haastateltavien koulutustaustaa. Karsin sen lopulta pois, sillä koin analysointivaiheessa sen olevan epärelevantti tulosten kannalta. Sellaisenaan kysymys oli yksittäin poikkeava, mutta sisällytin sen lämmittelykysymykseksi, jolloin muihin kysymyksiin jatkaminen oli luontevaa. Litterointiprosessissa jaoin haastateltavat omiin H-koodeihinsa (H1 eli haastateltava numero 1, H2 eli haastateltava numero kaksi ja niin edelleen), jotka helpottavat litteroitujen vastausten tulkintaa.

8.1. Miten kestävä kehitys voidaan käsittää

Ympäristönsuojelu nousi yleensä ensimmäisenä esiin vastauksissa. Haasteltavista moni liitti käsityksensä perään lyhyen esimerkin, kokemuksen omista kulutustottumuksistaan arkielämässään tai tekemänsä havainnon teemasta yleisessä keskustelussa.

Mä yhdistän sen luonnonsuojeluun, ja siihen että miettisi omia kulutustottumuksiaan ja siihen että tää maailma kestäisi tavallaan elä-

mää täällä. Kun on joskus nähnyt jotkut New York cityn jätevuoret niin mieltii että mihin nämä kaikki oikein laitetaan tai mihin tää kaikki menee. Se mikä tänään on helppoa ja nopeaa, käytetään kertakäyttöastioita tai muita pikavoittoja, niin ne eivät ole kuitenkaan oikeita voittoja sitten pitkällä aikavälillä. (H1)

Kestävä kehitys on sen tyyppistä kehitystä että annetaan paitsi ihmisille ja erilaisille luonnon kappaleille mahdollisuus kukoistaa ja annetaan siihen mahdollisuus viemättä mahdollisimman vähän pois muilta. (H2)

Minä käyttäisin sitä lähinnä nyt juuri ympäristövastuun sanana, jossa lähdetään siitä tosiasista, jonka tiede on pystynyt jo kauan sitten osoittamaan, että ihmislaji omalla yhteisökäyttäytymisellensä ja tuotantotaloudellansa on tuottanut tälle maapallolle liian suuren kuormituksen ja raskuuden. Kestävä kehitys on sitä, että on pakko tehdä voimakkaita ratkaisuja, joilla toisaalta estetään hiilidioksidipäästöjä, vähennetään saastekuormitusta, valtamerten ja vesien tilaa parannetaan, estetään eroosiota ja aavikoitumista ja muita globaaleja isoja ongelmia. (H3)

Kestävä kehitys ei tarkoita pelkästään sitä, miten teen näitä arkipäivän valintoja esimerkiksi suhteessa kestopukeihin vai jätteiden lajitteluun. Myös siihen, miten mä vaikutan tässä yhteiskunnassa, miten tästä tulee tasa-arvoinen, oikeudenmukainen ja miten tää hyvinvointi jakautuu, kun täälläkin me eletään yltäkyläisyydessä. Miten voi omilla valinnoillaan vaikuttaa siihen että jakautuisi tasaisemmin. En näe kestävästä kehityksestä rajattuna pelkästään ympäristökeskusteluksi, vaan miten tätä kokonaisuutta jäsentää. (H4)

Haastateltavien vastauksissa ilmeni sivulauseissa ekoteologian näkökulmaa ja yksi haastateltavista kertoi aluksi käsityksestään kristityn identiteetistään käsin.

Se liittyy ihan omaan vakaumukseen kristittyinä ja Jumalan luomana, mä ajattelen että luomiskertomus kuvaa sitä paikkaa johon on asetettu tässä luomakunnassa, suhteeseen Jumalaan, suhteeseen lähimmäiseen ja suhteeseen luotuun, tähän todellisuuteen, tähän ympäristöön ja elämään. Että meidän pitäisi elää täällä ikään kuin ihmisiksi, mä tunnistan vastuuni tekemisistäni. (H4)

Haastateltavista jokainen sanoi kestävästä kehityksestä olevan terminä laaja ja määrittely johtavan helposti ympäristökysymyksiin.

Kestävälle kehitykselle terminä ei ole löydetty niin tarkkaa, itsestään selvää merkityssisältöä. (H3)

Vastausten joukosta tuli esiin esimerkiksi Pariisin ilmastopöytäkirjan vuosimallia 2016 kaltaisia yhteisiä päämääriä, jossa valtiot sitoutuvat yhteisiin päästötavoitteisiin tai miten kestävä kehitys voi olla esimerkiksi kestävämpi arkkitehtuuri.

Kestävä kehitys voi toisaalta tarkoittaa yhteisö- ja yhteisö- ja yhteisö- rakentamista, että rakentaminen olisi suunnitelmallisempaa ja vähäpäästöisempää.
(H3)

8.2. Nykyinen opetussuunnitelma

Nykyisen opetussuunnitelman tilaa kysyessä kaksi haastateltavista kertoi, etteivät ole ehtineet opettaa kaikkia uusia kursseja tai heille ei välttämättä ne kurssit kuulu opetettaviksi, joissa voisi kestävä kehityksen teemoja esiintyä.

Kysymyksenasetteluni, erityisesti ”onko tarpeeksi” johdattelevuudessaan herätti muutamassa haastateltavassa spontaanin reaktion.

Onko näitä teemoja tarpeeksi? No, ei ole. (H2)

En tiedä mikä on tarpeeksi, mutta luultavasti ei. (H1)

Kyllähän se olisi hyvä, jos se kulkisi vahvemmin mukana. (H4)

Jos lähdetään tällaisesta ideologisesta maailmanpelastamisesta, niin ei tietenkään. (H3)

Lähtökohtaisesti haastateltavista kaikki totesivat kukin tavallaan, että suoraan kestävä kehityksen nimellä ei ole välttämättä mitään sisältöä kirkon alan opinnoissa. Lisäksi moni mainitsi, miten kestävä kehityksen teemojen esilletuominen riippuu pitkälti kyseisten kurssien opettajista ja heidän asenteistaan.

Haastateltavien vastauksista ilmeni, että termin ollessa laaja sen teemoja voisi esiintyä näkökulmasta riippuen monessakin kurssissa. Yhteisvastuun teemoja ja eri uskontoja lyhyesti esiintyy monikulttuurisuutta käsittelevissä opinnoissa. Oppimisprosessiin kuuluu dialogi ja rakentava keskustelu, joten foorumi on tavallaan aina avoin kestävä kehitykselle tai kestävyydelle.

Paljon on ristikkäisyyttä kestävän kehityksen teemojen mukaan. Harvoin tulee siis suoraan kestävän kehityksen nimellä, mutta teemoja on esimerkiksi vastuusta puhuttaessa, diakoniseen vastuuseen kuuluu kestävä kehitys, ja luomisen teologiaan liittyy myös. (H2)

On tarkoitus tukea oppimisprosesseja ja jos sitä lähtee ajattelemaan keskustelun mahdollistajana, niin periaatteessa missä tahansa aiheessa voi teemasta keskustelua käynnistää. (H3)

Yksi haastateltavista kertoi olleensa mukana tekemässä nykyistä opetussuunnitelmaa ja kertoi, että kokee työryhmänsä kanssa onnistuneensa luomaan monipuolisen kokonaisuuden, joka antaa tilaa esimerkiksi kestävän kehityksen kysymyksille.

Me silloin kun tehtiin tätä opsia, niin mietittiin millaista ammatillisuutta halutaan tuottaa, että mikä on kestävä... Millaiset valmiudet opiskelija saa valmistuessaan työskennellä tulevaisuudessa jatkuvasti muuttuvissa ympäristöissä ja miten voi itse kehittyä. (H4)

Kaikista vastauksista ilmeni yksi yhdistävä tekijä. Haastateltavat kertoivat opettajien lähtökohtien ja asenteiden lisäksi siitä, miten opiskelijat ovat erilaisia. Opiskelijoissa on tiedostavia ja kantaaottavia persoonia, jolloin kestävän kehityksen teeman näkökulman saa esimerkiksi ryhmätöihin mukaan. Haastateltavat kertoivat esimerkkejä, miten oli erilaisissa tehtävissä menetelty tekijän tai tekijöiden mielenkiinnon mukaan.

Muistan että DIA-kurssilla yksi ryhmä teki sellaisen havainnointitehtävän josta kävi tämä kestävä kehitys kivasti ilmi, he olivat käyneet seurakunnassa ja haastatelleet työntekijöitä, esimerkiksi millaisia askarteluvälineitä lapsikerhossa käytetään ja käytetäänkö seurakunnassa muuten esimerkiksi Reilun kaupan kahvia. (H1)

Yksittäisistä kursseista keskusteltaessa kolme neljästä opettajasta nosti esille Diakoniatyön asiantuntijuus-kurssin (DTA). Kurssin sisältöön kuuluu yhtenä teemana yhteiskunnallinen diakonia ja tästä opettajat kertoivat, että se antaa tarvittaessa alustan kestävän kehityksen teemoille. Haastattelujen mukaan opiskelijoilta on tullut toiveita, että nimenomaan yhteiskunnallinen diakonian

osuus olisi laajempi. Sukupuolten tasa-arvo ja muut ihmisoikeuskysymykset voivat tulla kyseisellä kurssilla käsiteltäviä, niiden liittyessä yleisesti oikeudenmukaisuuteen.

Toki diakoniatyöhönkin kuuluu myös yhteiskunnallinen vaikuttaminen, koska kestävän kehityksen ongelmat ovat sellaisia jotka aiheuttavat kurjuutta maailmassa, niin mä katsoisin että diakoniatyöhönkin kuuluisi että jollakin tavalla niihin ongelmiin pitäisi pystyä vaikuttamaan. (H2)

Haastateltavista osa mainitsi eri teologioista puhuttaessa vapautuksen teologian, joka tulee joissakin kursseissa esille.

Vapautuksen teologiaa sisältyy jossain määrin, ja musta se avaa pohjan kestävän kehityksen keskusteluteemoille, sekä globaalista että lokaalista näkökulmasta. (H2)

Keskustelun avoimuudesta puhuttaessa haastateltavilta nousi ajatuksia siitä miten Diakonia-ammattikorkeakoulusta valmistuu ammattilaisia, joille on tarjottu vahvaa, teologista pääomaa josta ammentaa ja rakentaa omaa tulevaisuuttaan. Kestävän kehityksen näkökulmalle on annettu valmiuksia.

Haastateltavien pohtiessa kestävän kehityksen luokitteluja tuli puheeksi eri teemojen esiintyminen. Esimerkkinä sosiaalista ja kulttuurillista kestävyyttä tulee käsiteltäviä monikulttuurisuuskursseilla. Sosiaaliseen ja kulttuurilliseen kestävyteen kuuluvat esimerkiksi uskontojen ja elämänkatsomusten vaaliminen arvokkaana perintönä, jota itsessään koulun arvopohjassa toteutetaan.

Glore- hanke, onko tuttu? (H1)

Yksi haastateltavista pohti taloudellisen kestävyuden puolta ja totesi, että taloudelliseen kestävyyteen liittyviä asioita voi tulla korkeintaan sosiaali- ja terveystalouduskurssilla erittäin lyhyesti. Tämä verkkokurssi on osa sosiaali- ja terveydenhoitoalan opintoja, mutta toisaalta pakollinen verkkokurssi kirkon alan opiskelijoillekin. Sama haastateltava pohti, miten taloudelliseen kestävyyteen voi liittää teemat kaupunkien ja kuntien suurista rakennusprojekteista ja millaista esimer-

kiksi seurakuntien diakoniatyö voi olla tulevaisuudessa kaupunginosissa, joissa taloudellinen eriarvoisuus on selkeästi nähtävissä.

8.3. Mitä lisätä, mitä kehittää

Kysymys herätti enemmän pohdiskelua kuin suoria käytännön ehdotuksia haastateltavilta. Konkreettisia ehdotuksia tuli esimerkiksi kestävän kehityksen termin selkeyttämisestä ja sen liittämistä toteutus suunnitelmien tavoitetasoille. Kursien tasolla lähes kaikki viittasivat DTA-kurssiin, joka OPS2015:ssä alkaa jo opintojen alussa, aiemmassa OPS:ssä se oli vasta kirkon alan tutkinnon opintojen loppuvaiheilla. DTA-kurssilla olisi haastateltavien mielestä luontevaa antaa kestävälle kehitykselle enemmän alustaa.

Mä toivon, että siinä jo alussa opiskelijat tutustuessaan kurssiin lähtisivät havainnointitehtävää tehdessään syventymään kestävän kehityksen näkökulmiin. (H1)

Siellä DIA:ssa se havainnointitehtävä ja jonkun ryhmän täytyy valita se teema työhönsä, se miten paljon he sitten tuotoksessaan tuovat sitä esille on toinen juttu, mutta teema voisi olla siellä vahvemmin. (H2)

Muutamassa vastauksessa ehdotettiin myös, että DKT1 ja DKT2-opinnoissa käytäisi enemmän luomisen ja luomakunnan teologiaa. Toisaalta tässä kysymyksessä korostui mihin oli aikaisemmin päädytty, eli kestävän kehityksen vahvemman esille nostamisen pitää olla myös opiskelijoiden omista asenteista ja valinnoista lähteviä. Eräs haastateltava vertasi kielikuvaan, jossa Diak ikään kuin tarjoaa opiskelijalle ”puusta oksia”, joihin halutessaan voi tarttua.

Kirkon alalla voidaan haastateltavien mukaan vaikuttaa arvoihin ja asenteisiin, ja sitä tukevat myös sosiaalialan opinnot. Haastateltavien vastauksissa oli tulkittavissa sitä, että korkeakoulumme koulutustarjonnan vuoksi ei voida miettiä yhdessä samanlaisia ratkaisuja tai ”pelastussuunnitelmia”, kuin mitä voisi esimerkiksi teknisillä aloilla suunnitella käytäntöön asti. Välineeksi jää siis asenteisiin vaikuttaminen. Haastateltavien mielestä kirkollisissa opinnoissa voisi olla

enemmän esimerkiksi tuloerojen kasvusta, mutta se menee enemmän sosiaalialan perusopintojen puolelle.

Kyllähän kestävä kehitys kiertyy teemana siihen, että ihmisillä olisi hyvä olla, ja että sosiaalinen oikeudenmukaisuus toteutuisi. Että siitä näkökulmasta sitä yhteiskunnallista vaikuttamista pitäisi oppia, useinhan diakonia saattaa olla tuntematonta ja ollaan tällaisia ”hiljaisia maan”, että saisivat diakonitkin pitää enemmän ääntä työstään ja siitä mitä he siinä näkevät... (H1)

Diakonian lähtökohtia mietittäessä yksi haastateltava ehdotti, että perusasetelmiin voisi paneutua enemmän. Esimerkkinä hän mainitsi Jeesuksen tarinan Laupiaasta samarialaisesta, jota voi analysoida aiheeseen. Laupias samarialainen- tarina sopisi haastateltavan mukaan kontekstiin siitä, miten hengellisyyttä voi toteuttaa arkielämässä, millaisia valintoja itse tekee. Ei ainoastaan siitä näkökulmasta, että ”minä itse seuraan hengellisesti Jeesusta”. Muutamasta vastauksesta löytyi samoja teemoja, miten Raamatun tarinoista voi löytää nykyajalle ominaisia piirteitä, kuten kohtuullistamista ja materiasta luopumista.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Haastattelujen alussa omana ennakko-oletuksena oli kaikkien haastateltavien tietoisuus kestävästä kehityksestä. Tietoisuus tai tiedostaminen vaihtelivat haastateltavien välillä, mutta näkökulmat olivat pääosin samoja. Minulla oli myös ennakko-oletus siitä, että kurssisisällöistä puhuttaessa esiin nousisi korkeintaan yhden tai kahden kurssin nimet. Haastattelutulosten mukaan vastaajista kaikki mielsivät kestävästä kehityksestä enemmän ympäristöön tai ympäristönsuojeluun liittyvänä käsitteenä. Kestävästä kehityksestä ei voi vastausten perusteella käsittää pelkästään luontokysymykseksi: vastauksista kävi nimittäin myös ilmi vastaajan vahva teologinen ideologia ihmisestä vastuunkantajana. Vastuu ulottuu ympäristöstä muiden hyvinvointiin. Kestävästä kehityksestä voi jakaa moniin kategorioihin, mutta haastateltavista se silti johtaa helposti ainoastaan luontokeskusteluun. Haastattelujen tuloksia ei voi sinänsä vertailla mihinkään, sillä aiempaa tutkimusta ei ole. Tuloksiin vaikuttavista tekijöistä oleellisin oli tieto siitä, etteivät kaikki haastateltavat olleet vielä opettaneet kurssiaan OPS2015:n mukaan.

Kestävästä kehityksestä käsitteen epämääräisyys on yksi asia, jota voisi opetus suunnitelmassa ja toteutus suunnitelmissa avata ja jäsentää paremmin. Tämä kävi ilmi vastauksista, joissa kysyttiin teemojen läsnäoloa nykyisessä opetus suunnitelmassa. Kestävä kehitys voi olla sellaisenaan sanoitettuna kurssin kuvauksessa, mutta kontekstinkin huomioiden se ei välttämättä terminä oikeuta tarpeeksi hyvin paikkaansa kurssisuunnitelmassa.

Haastatteluissa kurseista esille nousi DTA eli Diakonisen työn asiantuntijuus. Kyseisen opintokokonaisuuden tavoitteet tähtäävät siihen, että opiskelija osaa vaikuttaa eriarvoisuuden vähenemiseen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi niin kirkossa kuin yhteiskunnassa. Haastattelujen perusteella opiskelijat ovat antaneet palautetta kurssin mielekkyydestä ja siitä, miten yhteiskunnallisia teemoja voisi käsitellä siinä laajemmin. Kurseista esimerkiksi DIA0005A15S- kokonaisuuteen ja muihin yksittäisiin kurssiin, kuten opetus suunnitelmaa käsittelevässä luvussa mainitsemini ja haastateltavien ehdotta-

miin DKT1 JA DKT2-kursseihin esitettiin kestävän kehityksen teeman lisäämistä. Kestävän kehityksen asioita saisi lisättyä, kuten vastauksista ilmeni, mihin tahansa aiheeseen niin käytännön kirkon alan työn kannalta kuin teologisten opintojen näkökulmasta. Eri teologian suuntauksiin ei kursseilla päästä luultavasti pintaa syvemmälle, mutta vastausten perusteella esille nostamisen arvoisina suuntauksina voisivat olla ekoteologia ja vapautuksen teologia, joka on Diakonia-ammattikorkeakoulun suosima suuntaus. Edellä mainitut teologiat tosin kulkevat jossain määrin kontekstuaalisen teologian alaviitteinä, jolloin ne eivät välttämättä saisi varsinaisesti omaa tilaansa kursseilla.

Kaikissa haastatteluissa oli aikaa haastattelun ulkopuoliselle pohdinnalle. Haastateltavat kertoivat heitä huolestuttavista asioista liittyen yhteiskuntaan ja globaaliin vastuuseen. Esille tuli esimerkiksi huoli viimeaikaisista päätöksistä energiapolitiittisissa kysymyksissä sekä tavanomaista voimakkaammista luonnonilmiöistä ja ympäristökatastrofeista. Lähes kaikissa haastatteluissa oli haastateltavasta lähtevää pohdintaa siitä, onko ilmastonmuutoksen kannalta jo liian myöhäistä toimia. Viime vuosien kasvavat pakolaismäärät puhututtivat myös, sillä ilmastopakolaisten määrä tulevaisuudessa vain kasvaa entisestään eikä nykypolitiikassa ole aina osattu toimia oikein osapuolten parhaaksi.

Nämä syntyneet pohdinnat johtivat kysymysten yhteyksissä usein siihen, että haastateltavat korostivat opiskelijoiden omaa ajattelua. Opettajien asenteet ovat lähtökohta avoimen keskustelun syntymiselle, johon mielellään kannustetaan.

Tutkimuksen eettisyyden kannalta pitää tarkastella omaa rooliani suhteessa haastateltaviin. Haastattelijan on oltava tehtäväkeskeinen tiedonhankkija mutta osallistuva sekä tutkiva persoona. Omien mielipiteiden esittäminen ei ole suotavaa, mutta teemahaastattelussa haastattelijan on hyvä osata luoda luonteva keskusteluyhteys, jossa validia tietoa saadaan tehokkaasti ja sensitiivisesti. (Hirsjärvi & Hurme 1991, 30.) Haastateltavista kaikki olivat opettaneet minua jossain opintopolkuni vaiheessa, osa ensimmäisenä opiskeluvuoteni ja osa viimeisen vuoden aikana. Tutkiessani Theseus-tietokantaa löysin joitakin opin- näytetöitä, joissa haastateltavina oli ammattikorkeakoulujen opettajia. Kyseisissä opinnäytetöissä opettajat tai lehtorit olivat haastateltavalle vieraita, eikä haastattelijaa välttämättä ollut kyseisen korkeakoulun opiskelija. En löytänyt tie-

tokannasta vastaavanlaista työtä, jossa olisi sama asetelma kuin tässä opin- näytteessäni. Eettisesti en nähnyt tässä ongelmaa itselleni tai lehtoreille, haas- tattelijana olin opiskelija ja sain haastaa itseäni korkeammassa asemassa ole- via ammattilaisia. Haastattelutilanteissa lehtorien avatessa jonkin verran esi- merkiksi omia henkilökohtaisia valintojaan kestäväan kehitykseen liittyen, jätin ne litteroimatta käytännöllisyyden ja eettisyyden nimissä. Tein samaa myös sel- laisille osuuksille, joissa kerroin omista huomioistani aiheeseen liittyen tai esi- merkiksi kirjasta, joka minussa aiheutti vuosia sitten ympäristöherätyksen. Vas- taavasti tutkimuksen luotettavuutta voi pohtia myös haastattelemieni lehtoreiden kannalta. Lehtorit saattoivat vastauksissaan antaa todellisuutta paremman ku- van nykyisestä tilanteesta, mutta yhtä lailla vastata totuudenmukaisesti.

Yhteenvetona kestävan kehityksen näkökulmalle on annettu valmiuksia, ja erään haastateltavan mainitsema vertauskuva Diakista ”ojentamassa puusta oksia” opiskelijoille kuvaa näiden ajatusten jakamista. Opettajat tietävät opiskeli- joiden olevan erilaisia, osan olevan tiedostavampia. Kestävan kehityksen ala- teemoineen voi liittyä moniin aiheisiin, loppu on opiskelijasta itsestään kiinni.

Näistä pohdinnoista herää toisaalta vain lisää kysymyksiä. Diakonia- ammattikorkeakoulua kutsutaan joskus leikillisesti ”köyhyyden ja kurjuuden ammattikorkeakouluksi”, arvopohjaan kuuluu esimerkiksi tässä työssä mainittu vapautuksen teologia ja haastattelujeni perusteella meillä on joukko tiedostavia lehtoreita. Lehtoreiden mukaan opiskelijoilta on tullut palautetta saada kestä- väan kehitykseen liittyviä aiheita enemmän mukaan opintoihin. Miksi tarpee- seen ei ole nykyisessä opetussuunnitelmassa vastattu. Luonnollisesti on tärke- ää asettaa tutkintojen toteutussuunnitelmiin tavoitetasoille ammatillisuuden kannalta tärkeitä kokonaisuuksia. Silti kurseja nipistetään etäopinnoiksi tai nii- den sisällöistä karsitaan. Lehtorit saavat itselleen kestäväntä työtaakkaa. Opiskelija voi kansainvälistä harjoittelua tehdessään nähdä kehitysmää-alueella sietämätöntä kurjuutta tai todistaa Keski-Euroopassa nationalistisia mielenosoi- tuksia, eikä välttämättä osaa näitä kokemuksiin reflektoida. Huonolla tuurilla kokemukset voi unohtaa ja keskittyä opiskeluun. Opetussuunnitelmia tehdessä ideoita tai selkeitä kehittämiskohtia kestävan kehityksen suhteen ei voi lykätä hamaan tulevaisuuteen, vaan ne tulee ottaa heti rohkeasti mukaan entistä suu-

remmalla tahdonvoimalla. Diakonia-ammattikorkeakoulu voisi vahvistaa asemaansa heikoimpien huolehtijana ja luomakunnan suojeelijana.

LÄHTEET

- Edwards, Rosalind & Holland, Janet 2013. *What is qualitative interviewing?* London: Bloomsbury Academic.
- Ekologinen kestävyys. Ympäristöministeriön www-sivu. Viitattu 15.10.2017.
http://www.ymp.fi/fi-ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys#Ekologinen_kest%C3%A4vyys
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Góthoni Raili & Kivelä, Sami. Kontekstuaalinen teologia, vapautuksen teologia ja kestävyys. *Muutosvoimaa – tutkielmia Diakista ja teologiasta*. Diak puheenvuoro 3. Viitattu 16.6.2017. Verkkojulkaisuna:
www.diak.fi/tyoelama/Julkaisut/Documents/Puheenvuoro%203.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1991. *Teemahaastattelu*. 5.—7.painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hälikkä, Riikka, Halonen, Riikka & Putkonen-Hutchins, Mari 2016. *Universities Meeting Local Needs: The Integrated Cooperation Model*. In C. Banks, B. Siebe-Herbig & K. Norton (eds.) *Global Perspectives on Strategic International Partnerships: A Guide to Building Sustainable Academic Linkages*. New York: Institute of International Education, 231–242.
- Kainulainen, Pauliina 2007. *Pyhän kosketus luonnossa – Johdatus kristilliseen ekoteologiaan*. Kirjapaja 2007.
- Kajaanin ammattikorkeakoulu 2017. *Opinnäytetyöpakki*. Teemoittelu. Viitattu 20.12.2017.
<http://www.kamk.fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen-materiaali/Tukimateriaali/Laadullisen-analyysi-ja-tulkinta/Teemoittelu>
- Kirkkohallitus 2008. *Kiitollisuus, kohtuus, kunnioitus*. Kirkon ilmasto-ohjelma. *Ympäristötyö*. Viitattu 26.5.2017. Verkkojulkaisuna:
[http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/6C351E635CF63C11C2257E2E0012D44D/\\$FILE/KH_ilmasto-ohjelma_netti.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/6C351E635CF63C11C2257E2E0012D44D/$FILE/KH_ilmasto-ohjelma_netti.pdf)

- Kirkkohallitus 2016a. Kohtaamisen kirkko – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnallinen suunta vuoteen 2020. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 7. Viitattu 15.5.2017. Verkkojulkaisuna:
[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/9297F603C875C1C8C225770A002E3448/\\$FILE/253062_KKH_Kohtaamisen_kirkko_sisus_KORJ.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/9297F603C875C1C8C225770A002E3448/$FILE/253062_KKH_Kohtaamisen_kirkko_sisus_KORJ.pdf)
- Kirkkohallitus 2016b. Ympäristötyö. Seurakuntatyö. Kirkkohallitus. Viitattu 12.6.2017. <http://sakasti.evl.fi/ymparisto>
- Kivelä, Sami; Hovila, Hanna; Juntunen, Anitta; Pelttari, Antti & Laasonen, Kaisu (eds.) 2016. Towards Global and Sustainable Higher Education. The GLORE Project Fostering North-South Partnerships in Finnish Universities of Applied Sciences. Diak and Working life 4. Helsinki: Diaconia University of Applied Sciences
- McGrath, Alister E. 2011. Vapautuksen teologia. Kristillisen uskon perusteet. Johdatus teologiaan. Suomentanut Satu Kantola. Helsinki: Kirjapaja
2012. Theologia Academica.
- Mitä on kestävä kehitys. Ympäristöministeriön www-sivu. Viitattu 20.10.2017
http://www.ymparisto.fi/ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys
- Niles, Preman 2003. Article of the Month- series. November 2003: "Justice, Peace and the Integrity of Creation". Ecumenical Dictionary. World Council of Churches.
- Opetussuunnitelma 2015. Diaconia-ammattikorkeakoulu.
- Palmer, Clare 2006. Stewardship: A Case Study in Environmental Ethics. Teoksessa Robert James Berry (toim.) Environmental Stewardship: Critical Perspectives – Past and Present. London: T&T Clark A Continuum imprint.
- Pihkala, Panu 2013. Ekoteologia. Teoksessa Lauri Kemppainen & Olli Vainio (toim.) Modernin teologian suuntauksia. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu 2011. Pieni johdatus luterilaiseen ekoteologiaan. Kasvatus. Kirkkohallitus. Viitattu 1.6.2017. Verkkojulkaisu:
[http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4E895E7DA0AF0FC2C2257A8400379B53/\\$FILE/Pieni%20johdatus%20luterilaiseen%20ekoteologiaan.doc](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4E895E7DA0AF0FC2C2257A8400379B53/$FILE/Pieni%20johdatus%20luterilaiseen%20ekoteologiaan.doc)

- Soleops 2017. Opetussuunnitelmat: Diakonia-ammattikorkeakoulu 2015-2016. SoleOPS 3.4.49. Solenovo Oy.
- Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys. Ympäristöministeriön www-sivu. Viitattu 10.10.2017. [http://www.ym.fi/fi-fi/ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys#Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys](http://www.ym.fi/fi-fi/ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys#Sosiaalinen_ja_kulttuurinen_kest%C3%A4vyys)
- Suomen YK-liitto 2017. Ekologinen kestävä kehitys. Koulutus- ja oppimateriaalit. Suomen YK-liitto. Viitattu 11.9.2017. <http://www.ykliitto.fi/yk70v/ekologinen>
- Taloudellinen kestävyys. Ympäristöministeriön www-sivu. Viitattu 15.10.2017 [http://www.ym.fi/fi-fi/ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys#Taloudellinen kestävyys](http://www.ym.fi/fi-fi/ymparisto/kestava_kehitys/mita_on_kestava_kehitys#Taloudellinen_kest%C3%A4vyys)
- United Nations 1987. Our Common Future, Chairman's Foreword. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Viitattu 20.10.2017. <http://www.un-documents.net/ocf-cf.htm>
- Veikkola, Juhani 2007. Kristillisen ekoteologian kehitys. Teoksessa Pauliina Kainulainen (toim.) Pyhän kosketus luonnossa. Johdatus kristilliseen ekoteologiaan. Kirjapaja 2007. 25–26, 36–38.
- World Council of Churches 2017b. Care for climate creation and justice. The WCC and climate change. Viitattu 21.10.2017. <http://www.oikoumene.org/en/what-we-do/climate-change>
- World Council of Churches 2017a. What is the World Council of Churches? Viitattu 24.9.2017. <http://www.oikoumene.org/en/about-us>

LIITE 1 HAASTATTELURUNKO

1. Mitä sinulle tarkoittaa kestävä kehitys?

2. Onko OPS2015:n mukaisissa kirkon alan opinnoissa mielestäsi tarpeeksi kestävä kehityksen teemoja?

Tarvittaessa tueksi jaottelut esimerkkeineen:

- Ekologisen kestävyuden näkökulmasta (vastuullinen kulutus, luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen).
- Sosiaalisen ja kulttuurillisen kestävyuden näkökulmasta (sukupuolten tasa-arvo, köyhyys, väestönkasvu, erilaisten kulttuurien ja perinteiden säilyminen).
- Taloudellisen kestävyuden näkökulmasta.

3. Miten kehittäisit sisällön osalta kirkon alan opintoja suhteessa kestäväan kehitykseen?